

BİR EĞİTİM ARACI OLARAK MEVLEVÎ ÇİLESİ

Mehmet DEMİRCİ*

ÖZET

Manevi olgunlaşmanın yolu insanın nefesine, yani aşırı isteklerine savaş açmasıdır. Bu savaşın uygulamasına Mevlevilikte "çile" denir ve 1001 gün sürer, hizmetle yapılır. Hizmet, olgun birinin yanında, onun eğitimi altından bulunarak devam eder. Gözlem yoluyla öğrenme, bir model şahsı taklit etme ve örnek alma iyi bir olgunlaşma yöntemidir. Çile müddetince model şahıslardan âdap, erkân ve davranış kuralları öğrenilir

Çileye girmek mutfakta başlar. Mutfak (matbah) sadece yemeklerin hazırlanıp pişirildiği yer değildir. Aynı zamanda Mevlevi dervişlerinin çileye soyunup, hazırlanma, yetişme, pişme ve olgunlaşma sürecini geçirdikleri yerdir.

Çileye başlayan aday, başta kendisinden önce çileye girmiş olanların hizmetini seyrederek. Daha sonra ayakçı, pazarcı, bulaşıkçı, somatçı, meydancı gibi hizmetlerde bulunur. Bu arada semâ çıkarır. Ayrıca kabiliyetine göre şiir, edebiyat, musikî, hat gibi güzel sanat alanlarında ilerler. Bu yolculuğu tamamlayanlara ancak hayranlık duyulur.

Şeyh Galib, İsmail Dede Efendi, Tahiru'l-Mevlevi gibi bir çok ileri gelen isimler Yenikapı Mevlevihanesi'nde çile çıkarmışlar; en basit hizmetlerden başlayıp sonunda kemale ermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevilik, çile, hizmet, olgunlaşma, mutfak (matbah), Mevlevihane, Şeyh Galib, Dede Efendi, Tahiru'l-Mevlevi.

THE CHILA IN THE MAWLAWIYYA ORDER AS AN EDUCATIONAL METHOD

The way of the spiritual perfection can be described as one's struggle against himself, that is to say, his excessive desires. This struggle is called "çile", suffering or staying away from people and abandonment of worldly desire at least forty days. But in Mawlawiyya, the process of suffering continues for 1001 days and is performed slightly different from other *sufi* orders. That is performed by various homily services such as working at the kitchen, washing dishes and clothes, etc. The disciple does everything in the process under the guidance of *mürşid-i kamil* (the enlightened person). It is generally accepted that observation and imitation of a model person is the best way of learning. This way is followed in the period of suffering to teach the disciple the rules, basic principles and the forms of behavior.

Introduction to the process begins with working in the kitchen. Kitchen is not a place that meals are cooked, but also a place that Mawlawi dervishes are

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fak. Tasavvuf ABD. Öğretim Üyesi. medeci42@yahoo.com

passing the period of suffering, preparation, training, and reaching to maturity and perfection.

The disciple, at the outset, follows and imitates the manner of elder dervishes. He services there as a servant, washerman, waiter, supervisor of the whirling dervishes during a ritual ceremony. Meanwhile he whirls and trains in the lands of fine arts like poetry, literature, music and calligraphy. It is admired to men who completed this journey.

A lot of famous figure like Sheikh Galib, Ismail Dede Efendi and Tahiru'l-Mevlevi had entered the suffering in Yenikapı Mawlawihane. They had started from the basic services, at finally reached to perfection.

Key words: Mawlawiyya, suffering, service, perfection, kitchen (matbah), mawlawihane, Sheikh Galib, Dede Efendi, Tahiru'l-Mevlevi.

GİRİŞ

Varlık ve oluş sürecinin nihâî amacı, “insan” denen canlının ortaya çıkmasıdır. İnsan hilkatın illet-i gâiyyesidir, gaye sebebidir; o meydana gelsin diye var oluş cereyan etmektedir.

İnsanla kastedilen, “insan türü”nün genel adıdır. Her insan aynı seviyede değildir. İdeal insan “insân-ı kâmil” denen olgun/yetkin insandır. Kur’an’da “*Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler, yani beni bilsinler ve tanısunlar diye yarattım.*” (Zâriyat, 51/56) denir. Allah’ın murâdı herkesin kemâle ermesi, olgunlaşması, O’nun ahlâkıyla ahlâklanmasıdır. İnsanların selâmete, sulha, esenliğe (İslâm’a) kavuşmasıdır.

Bu imkân ve potansiyel herkes için vardır. Allah insana kendi rûhundan üflemiştir (Sâd, 36/72). Onu mükerrem, şerefli kılmıştır (İsrâ, 17/70). Ona hikmet ve ilim vermiştir (Nisa, 4/113). İnsanı ahsen-i takvîm üzere (en güzel biçimde) yaratmıştır; ama o esfel-i sâfilîne (aşağıların aşağısına) de yuvarlanabilir (Tîn, 95/4-5). İnsanda olumsuz bir yön de bulunmaktadır. İçimizde çeşitli kötülük eğilimleri barındırırız. Aceleciyizdir, zayıfızdır.

İnsan ikili bir yapıya sahiptir. O, beden ve ruhtan, madde ve mânâdan oluşmaktadır. Bu zıtlıktan bir çatışmanın doğması tabiidir. Önemli olan ve olgun insandan beklenen, bu çatışmadan bir âhenk ve güzellik meydana getirebilmesidir. Bu mümkündür. Dinin bütün amacı, bu âhengi ve dengeyi yakalamada insana yol göstermektir.

İnsanın mutluluğu maddesi ile mânâsı, nefsi ile rûhu ve kalbi arasında denge kurabilmesine bağlıdır. Bu denge maddî ve nefsanî güçleri kontrol altına almakla kurulur.

Nedir nefis? Kısaca nefis, insanın yaratılışında var olan içgüdülerin, aşırı ihtirasların, zaafının, bencilliğin, kendini beğenmişliğin, kıskançlık ve çekememezliğin odaklandığı merkez demektir. Bir başka ifadeyle kişiliğimizin olumsuz yönüdür. İşte “büyük cihad” veya mücâhede, insanın nefsanî arzularına ve aşırı isteklerine karşı direnip savaş açmasıdır.

Böyle bir savaş gereklidir; çünkü insanın olgunluğu, maddî ve beşerî içgüdülerin üzerine çıkıp, rûhî-mânevî alana yükselmesiyle mümkündür. Bu

mücâdele “büyük savaş” adını almaya lâyıktır. Gerçekten insanın kendi nefsiyle savaşı, dışarıdaki düşmanla savaşmasından daha zordur; çünkü “nefs” içimizdedir, bizim bir parçamızdır. Bu savaştaki başarı nefsin ölmesiyle sağlanır. Burada söz konusu olan fizikî ve maddî ölüm olmayıp, nefsin kontrol altına alınması kastedilir.

Dinler adı geçen dengeyi sağlamaya yönelik ilkeleri ihtiva eder. İslâm dini içinde *tasavvuf* bu konuya bilhassa ağırlık verir. Nefisle savaşmak ve sonunda güzel ahlâkı, olgun insan tipini ortaya çıkarmak için birtakım yöntemler geliştirilmiştir. Mücâhede bunların genel adıdır. Riyâzet de öyle.

Eğitmek, itaat ettirmek demek olan *riyâzet*, tasavvufta nefsin aşırı istekleriyle mücâdele etmek demektir. Az yemek, az uyumak, az konuşmak riyâzet yöntemlerindedir. Riyâzetin amacı iyi ahlâk sahibi olmaktır.

“*Erbaîn*” veya “çile” çıkarmak, riyâzet metodlarından biri olup, kırk gün boyunca tenhâ bir yerde, az yiyeceklerle yetinip, zamânını ibâdet, zikir ve tefekkürle geçirmek demektir. Amaç, manevî ve rûhanî gelişme sağlamak ve iç dünyasını zenginleştirmektir.¹

Çeşitli tasavvuf kurumlarında bu uygulamaların şekli ve süresinde az çok farklılık varsa da öz aynıdır: maddî ve bedenî güçleri aşağı çekerek, ruhî-manevî yönü kuvvetlendirmeye çalışmaktır.²

ÇİLE NEDİR?

Çile, Farsça “çihl” kelimesinden gelir, anlamı “kırk” demektir. Özellikle şirde iki “1” ile “çille” şeklindeki kullanım yaygındır. Arapça “kırk” anlamına gelen “*erbaîn*” kelimesinin karşılığıdır.

Çile kelimesinin kök manâsı olan “kırk” rakamının eskiden beri özel bir anlamı ve kudsiyeti vardır³. Hz. Musa vahiy almak üzere Tur dağında kırk gece ibâdet etmiştir (A’raf, 7/142). “Kırk günü Allah için ihlâs ve samîmiyetle geçiren kimsenin dili hikmet pınarlarıyla beslenir” anlamında bir hadis nakledilir⁴.

Çile devresindeki uygulamanın on günlük bir örneği olarak Hz. Peygamber’in Mescid-i Nebi’deki itikâf uygulamaları hatırlanır. Hz. Ayşe şöyle der: “Nebi (as) vefat edinceye kadar ramazanın son on günlerinde itikâfa çekilirdi, ondan sonra da zevceleri itikâfa devam etti.”⁵

Çeşitli tasavvuf zümrelerinde çile uygulaması, biri süresiz ve düzensiz diğeri muayyen süreli ve düzenli olmak üzere iki şekilde tatbik edildi. Süreli ve

¹ Bk. Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, 45. Günümüzde bir halvet uygulamasının hikâyesi için bk. Özsel *Halvette 40 Gün*.

² Daha fazla bilgi için bk. Uludağ-Eraydın, “*Erbaîn*”, *DİA.*, XI/270-271; Uludağ, “*Halvet*”, *DİA.*, XV/387.

³ Bk. Pala, “*Kırk*”, *DİA.*, XXV/466; Schimmel, *Sayıların Gizemi*, ss. 265-273.

⁴ Bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II/200.

⁵ Buhârî, *İtikâf*, 1 (II/255).

düzenli olan genellikle 40 gündür. Bu müddet içinde bedeni, dili ve zihni kontrol edici idmanlar yapılır. Nefis haz aldığı şeylerden mahrum bırakılır. Hayatın devâmı için gerekli olan yeme, içme ve uyuma en aza indirilir.

MEVLEVİLİKTE ÇİLE

Mevlevîlikte erbaîn ve halvet yerine “çile” kelimesi kullanılır. Süresi üç yıla yakındır. Bir başka ifadeyle 1001 gün süren bir hizmet uygulaması şeklindedir.

Mevlevîlik tasavvuf kurumları içinde teşkilatlanma, âdap, erkân ve kurallar bakımından önde gelen bir özellik taşır⁶. Mevlevî dergâhları bu fonksiyonlara uygun ayrıntılı bir yapılanmaya sâhiptir. Geniş bir bahçe içinde binâ edilen büyük Mevlevî dergâhları, yani âsitâneler, semâhâne, türbe, mescid, matbah-ı şerif (mutfak), meydân-ı şerif, dede hücreleri, selâmlık ve harem dairesinden oluşur. Buna paralel olarak kalabalık bir insan kadrosunun bulunacağı tabiidir.

Çile çıkarılan büyük Mevlevîhânelere “âsitâne” denir. Bu dergâhlar derecelerine göre şöyle sıralanır: Konya, Afyon, Manisa, Kütahya, Halep mevlevîhâneleri; İstanbul’da: Galata, Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş mevlevîhaneleri; Bursa, Kahire, Kastamonu, Eskişehir, Gelibolu, Rumeli Yeni Şehri (Larissa) Mevlevîhâneleri⁷.

Mevlevîlik’te çile bir olgunlaşma eğitimidir. “Rıza” kelimesinin ebced hesabıyla karşılığı 1001 sayısına tekâbül eder. Bu ilişki sebebiyle çileyi tamamlamakla “rızâ” arasında bir bağ kurulmak istenir. Rızâ usûl-i aşere geleneğinde tasavvufî makamlar içinde en son nokta olarak kabul edilir.⁸ Bu çile süresinde adayın böyle bir olgunluk seviyesine çıkması beklenir.

Üç seneye yakın bir müddet devam eden çile, bir ruh bilgisine dayanırdı. Şarka mahsus garip bir tevâzûya sahipti. Buradaki tevâzû aşağılık kompleksi doğurmaktan uzaktır. Tamamen nefis terbiyesine yöneliktir. Başarısızlık durumunda adayın haysiyeti rencide edilmez, sâdece dervişin kapı önündeki pabuçlarının yönü dışarıya doğru çevrilirdi. İncitici laflar söylenmeden bu zarif hareketle maksat anlatılırdı.⁹

EĞİTİM ARACI OLARAK ÇİLE

Mevlevîlik’te çilenin hizmetle devam ettiğini söylemiştik. Hizmet, en gerçekçi eğitim vâsıtalarının başında gelir. “Hizmet” kelimesi günümüz anlayışında nisbeten düşük seviyeli bir çağrışıma sâhipse de aslında öyle değildir ve tam da etkili eğitimi sağlayacak bir yoldur. Hizmet kendini aşmanın, nefsi alt etmenin, kibri kırmanın, şefkatin, sevginin başlıca yollarından biridir. Tasavvufta “*himmet hizmetledir*” ve “*halka hizmet Hakk’a hizmettir*” gibi düsturlar geçerlidir. “*Seyyidü’l-*

⁶ Bk. Küçük, “Mevlevîlerde Manevî Eğitim”, *Keşkül Dergisi*, sayı, 5, s. 93.

⁷ Öngören “Mevlevîyye”, *DİA*, XXIX/471.

⁸ Bk. Necmüddin Kübra, “Usulü Aşere”, *Tasavvufî Hayat* içinde.

⁹ Bk. Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, s. 150.

kavmi hâdimühüm” (bir topluluğun efendisi ona hizmet edendir.) ifadesi bir peygamber buyruğu kabul edilir. Tasavvufi biyografilerde bir şahıstan söz edilirken zaman zaman şu ibâreler yer alır: “Falana şu kadar yıl hizmet etti.” Bu ifâdeyle kastedilen sâdece onun ayak işlerini gördü, ona hizmetçilik etti demek değildir. Onun yanında, onun eğitimi altında bulundu, ondan eğitim öğretim gördü anlamı taşır. Bu tür eğitim daha etkili olur. Öğrenci durumdaki kimse rehber kişinin hâlini, tavrını, davranış biçimini daha yakından görür. Onun hâliyle hallenmeye, onun boyasına boyanmaya çalışır. Hz. Ali, Enes b. Mâlik gibi peygamberimize yakın sahâbiler bu yolla eğitilmiş ve daha iyi yetişmişlerdir.

Gözlem yoluyla öğrenme, bir model şahsı taklit etme ve örnek alma, modern eğitim psikolojisinin de kabul ettiği eğitim, öğretim ve gelişim metodları arasında yer alır. Farklı ve yüksek statülü kişilerin davranışları daha çok dikkat çekici ve taklîde elverişlidir. Meselâ “öğretmen” en çok model alınan kişilerden biridir¹⁰.

Çile müddetince model şahıslardan âdap-erkân ve davranış kuralları öğrenilir. Mevlevî dergâhlarında her şeyin bir edebi ve kâidesi vardır. Bu âdab, erkân ve kuralların dışına çıkılmaz ve onlar bozulamaz. Görünmeyen bir otorite dergâhın bütün havasına sinmiştir.

“Sofrada kaşığın nasıl tutulacağından, suyun nasıl içileceğine, tennûrenin nasıl giyileceğinden, selâmlaşma, emir alma, pabuç giyip çıkarma, oturma ve kalkmaya kadar her şey, kısaca günlük hayatın bütün davranışları bu kuralların ışığı altında düzenlenir. Dergâhta terbiye gören derviş, eğitiminin sonunda, Mevlevî üslûbunun topluma sunmaya çalıştığı insan tipinin özelliklerini ve mesajlarını taşır.”¹¹

İkrar Vermek

Mevlevîlikte çilesini çıkarmamış tarikat mensuplarına “can” adı verilir. Derviş ve “dede” ismiyle anılmak için ikrar verip çile çıkarmak şarttır. İkrar vermek canın kendisini tamâmiyle tarîkata adadığını ifâde eden bir çeşit ahitte bulunmasıdır.

İkrar vermek, bir tasavvuf yoluna girmeyi kabul etmek demektir. İkrar ciddi bir karârı gerektirir, basit bir hevesle olacak iş değildir. Bu karârı pekiştirmek için adaya, Kazancı Dede şu tür hatırlatmalarda bulunur: “Dikkat et, dervişlik zordur, çile kırmak yani işi yarıda bırakmak iyi değildir. Dervişlik ateşten gömlek gibidir, demir leblebidir. Sırasında aç kalmak, haksız yere ağır söz işitmek vardır. Bu iş için ölmeden evvel ölmeyi göze almak gerekir. Bütün bunları göze alabilirsen başlayabilirsin.” Aday bunları kabul ettiğini söylese, âilesinin de izniyle, şeyhin oluru alındıktan sonra, ikrân alınmış olurdu.

¹⁰ Bk. Erdem-Akmen, *Eğitim Psikolojisi*, s. 137; Morgan, *Psikolojiye Giriş*, s. 101.

¹¹ Küçük, *agm.*, s. 96.

Câna, yâni çileye başlayan adaya ilk olarak mutfak kapısının sol tarafında kapı dibinde bulunan “saka postu”na oturması söylenir. İkrar veren bu kişi üç gün dizleri üzerinde murâkabe durumunda, kendisinden önce çileye girmiş olan canların hizmetini seyrederek. Bu bir bakıma o mekânda olup bitenleri dikkatle gözleme devresidir. Bu müddet içinde zarûri ihtiyaç dışında yerinden kalkmaz ve kimseyle konuşmaz. Üç gün tamamlandıktan sonra “kazancı dede”nin huzûruna getirilir, kendisine tekrar sorulur, çileye devamda ısrar ederse on sekiz gün süren “ayakçılık” hizmetinde bulunur.

Daha sonra aşçı dedenin emriyle kendisine bir arakiye, mutfak tennûresi ve elifî nemed verilir. Derviş elbisesi giymeye “soyunma” denir. Soyunan sâlik kazancı dedeye teslim edilir. Kazancı dede kendisine yapacağı hizmetleri gösterir. Ayakçı adı verilen derviş semâ çıkardıktan sonra kendisine muvakkat bir sikke verilip mukâbeleye katılmasına izin verilir. Ayakçının yerine bir yeni aday gelince o “pazarcı” olur. Pazarcının görevi, pazardan tekkeye ihtiyaç duyulan yiyecekleri getirmektir. Derviş daha sonra bulaşıkçı, somatçı, meydancı gibi hizmetlerde bulunur.

Çilenin çeşitli kademeleri tamamlandıktan sonra bir takım merasimler ve bu sırada söylenen gülbankler vardır. Bunlardan biri şöyledir: “*Vakt-i şerifler hayrola, hayırlar fethola, şerhler def’ola, derviş kardeşimizin niyazı kabul ola. Âsitâne-i Mevlevîyyede rahatı müzdâd ola, demler safâlar ziyâde ola, dem-i Hz. Mevlânâ hû diyelim hûû!*”¹²

Mutfak (Matbah-ı Şerif)

Mevlevî tekkelerinin rûhu matbah-ı şerif (mutfak) idi¹³. Mutfakta başta Aşçı Dede olmak üzere, kazancı dede, içeri meydancısı ve bulaşıkçı dedeler bulunurdu. Bunlar aynı zamanda dergâhın eğitimcileriydi. Mevlevî âsitâneleri kendi mensupları ve gelen gideniyle kalabalık bir insan topluluğuna hizmet verirdi. Burada aşçı başı masrafı idare eder, tekkeyi çekip çevirir, canları terbiye ederdi. Kazancı dede aşçı dedenin yardımcısı sayılırdı. Halîfe dede mutfağa yeni gelenleri yetiştirirdi. Meydancı şeyhin emri altında olup, emirleri tebliğ ederdi.

Çileye girmek mutfakta başlar. Mutfak sadece yemeklerin hazırlanıp pişirildiği yer değildir. Aynı zamanda Mevlevî canlarının çileye soyunup, hazırlanma, yetiştirme, pişme ve olgunlaşma sürecini geçirdikleri mekândır. Mutfak, dünyevî meşguliyetlerin sembolik yeri demektir. Genel olarak dünya hayatının da bir çileden ibaret olduğu düşünülürse, olgunlaşma mahalli olarak mutfağın seçilmesi münâsip görülür.

¹² Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 372; başka gülbankler için bk. Cölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 392 vd.; Uzun, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı: Gülbank”, *(Tasavvuf Kitabı içinde)*, s. 241 vd.

¹³ Matbah için bk. Tanrıkorur, “Bir Eğitim Mimarisi: Mevlevî Matbah-ı Şerifi”, *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Selçuk Üniversitesi; Karpuz, “Mevlânâ Külliyesi”, *DİA.*, XXIX/448 vd.

“Matbah-ı şerifte 1001 gün süreyle pişen yemek değil dervişin kendisiydi. (..) Tarikate çiğ olarak girmiş olan kimse egoizmini (nefsini) kırarak mânen pişip olgunlaşacak adetâ, bir nevi simyâ değişimi geçirerek, sabır, metânet ve rızâ sâhibi bir dervişe dönüşecektir; ancak Mevlevî çilesi sürekli inzivâ, halvet, uzlet, oruç ve tecerrüd gibi insan gücünün üstündeki meşakkat ve mahrûmiyetlerle dolu bir çile değildir. Mevlevîlikte çile için karanlık bir odaya kapanmak yoktur.”¹⁴

Çile için mutfakta eğitim ve hizmete başlayan canlar, her ne sebeple olursa olsun çile esnasında, bir defa bile olsa mutfağın dışında geceleyemezler; aksi halde çileyi kırmış sayılıp yeniden başlatılırlardı.¹⁵

Bâzı Mevlevî dergâhlarının giriş kapısında veya mutfak kapısının üzerinde şu beyit yazılıdır:

Kâ'betü'l-uşşâk bâşed in makâm
Her ki nâkıs âmed incâ şod tamâm¹⁶

Bu safhalardan geçen büyük Divan şairimiz Şeyh Galib'in *Divan'*ında Mevlevî mutfağı (Matbah-ı Şerif) ile ilgili, oranın manevi değerini anlatan güzel bir şiir vardır¹⁷.

¹⁴ Tanrıkorur, *agm.*, s. 272-73.

¹⁵ Bk. Tanrıkorur, “Mevleviyye”, *DİA.*, XXIX/474.

¹⁶ Anlamı: “Bu makam âşıkla Kâbe'sidir, buraya eksik gelen tamamlanır.”

¹⁷ Der-Vasf-ı Şerif-i Matbah-ı Latif-i Tarikât-ı Mevleviyye
Kaddesene'llahu Esrârehum

Mu'allâ dûdmân-ı evliyâdır matbah-ı Monlâ
Dil ü câna ocağ-ı kimyâdır matbah-ı Monlâ
Çerâğ-ı pür-ziyâsı sırr-ı Âteşbaz'dan yanmış
Bütün pervâneğân-ı aşka câdir matbah-ı Monlâ

Ana ruh-südedir âteş-perestân-ı mahabbet hep
Semender-hâne-i mihr ü vefâdır matbah-ı Monlâ

Çekilmişdir simât-ı ni'met-i elvânı âfâka
Halil-i aşka gülzâr-ı safâdır matbah-ı Monlâ

Semâ'-ı dest-efşânı sanırsın nev-niyâzânın
Metâr-ı tâirân-ı kibriyâdır matbah-ı Monlâ

Yeter fakr ehline yüzler karası mâye-i rahmet
Makâm-ı hidmet-i Âl-i Abâdır matbah-ı Monlâ

Alır ehl-i velâyet kismetin bir bir o dergehden
Kerâmet kânıdır kenz-i Hudâ'dır matbah-ı Monlâ

Nihâyet ibtidâyâ ric'at olmuş Seyyidü'l-Kavme
Bakılsa zir-i hatt-ı istivâdır matbah-ı Monlâ

Havâlanma sakın âvâre gezme âşiyân-gir ol
Kebûter-hâne-i sıdk u safâdır matbah-ı Monlâ

Giren müştâkdır ol dûdmâna girmeyen müştak
Misâl-i Ka'be bir hayret-fezâdır matbah-ı Monlâ

Tecerrüd-pişe derd-endişe lâzımdır talebkârî

Mutfak Hizmetleri

On sekiz sayısı Mevlevîlerce mukaddes sayılır. Mutfaktaki hizmetler de aşağıdan yukarı olmak üzere 18 adettir:

→

Aceb germâbe-i ibret-nümâdır matbah-ı Monlâ

Yaraşmışdır gürûh-ı Mevlevîye tavr-ı istiğnâ
Kanâ'atdan yapılmış bir binâdır matbah-ı Monlâ

Nefes-bend-i hamûşî bî-nevâyî üzre mebnîdir
Fenâ fillâh'dır ayn-ı bekâdır matbah-ı Monlâ

Tasarrufdan ta'arrüfden hezârân pâye berterdir
Bilir ehli ne vâlâ mültecâdır matbah-ı Monlâ

Ubûdiyyet ibâdet sırf ubûdetdir o menzilde
Sipîhr-i bendegîye irtikâdır matbah-ı Monlâ

Dür ü gevherde mevcûdâtda hişt u seng ü mermerde
Mükemmel bir sarây-ı dil-küşâdır matbah-ı Monlâ

Anun her dâne nârî bir enâr u hârî bir güldür
Cefâ resminde bir bâğ-ı safâdır matbah-ı Monlâ

Olup Âdem safâsın sürmedim Galib o Firdevs'in
Dahi hâlâ gözümde tütüyâdır matbah-ı Monlâ
(Şeyh Galib, *Şeyh Galib Divanı*, s. 57.)

(Mevlânâ'nın mutfâğı evliyânın yüce ocağıdır. Mevlânâ'nın mutfâğı gönül ve cana kimyâ ocağıdır. Işıl ışıl meş'alesi Ateş-bâz-ı Velî'nin sırrından yanmıştır, Mevlânâ mutfâğı bütün aşk pervanelerinin mekânıdır.

Muhabbet sevdâlılarının hepsi oraya yüz sürerler. Mevlânâ mutfâğı dostluk ve vefâ yuvasıdır. Çeşit çeşit nimetlerinin sofrası ufukları tutmuştur. Mevlânâ mutfâğı aşk dostuna safâ bahçesi gibidir. Nevniyazların/semâ etmeye yeni başlamışların semâ sırasındaki el hareketlerine bakarak Mevlânâ mutfâğını Hak Taâlâ'nın kuşlarının uçuştığı bir yer sanırsın.

Mevlânâ mutfâğı Âl-i Abâ hizmetinin makâmıdır; orada yüze bulaşacak bir siyahlık, fakr ehline rahmet mayası olarak yeter artar.

Velâyet ehli, o dergâhtan bir bir kısmetini alır; Mevlânâ mutfâğı Hakk'ın hazinesi ve kerâmet kaynağıdır.

Sonunda kavmin efendisinin en başa dönüşü olmuştur. Bakılsa Mevlânâ mutfâğının hatt-ı istivânın üstünde olduğu görülür.

Sakin havalanıp da âvâre gezme, orada yuva tut. Mevlânâ mutfâğı sıdk u safânın güvercinliği gibidir.

O ocağa giren de muştaktır, girmeyen de. Mevlânâ mutfâğı Kâbe misâli hayret veren bir yerdir.

Oranın istekliyi yalnızlığa ve sıkıntıya alışık olması gerekir. Mevlânâ mutfâğı ibret verici, garip bir sıcak su hamamı gibidir.

Mevlevîlere istiğnâ/ihtiyaçsızlık tavrı pek yakışmıştır. Mevlânâ mutfâğı kanaatten yapılmış bir binâdır.

Oranın nefesini tutan hamûşu/suskunu, sessizlik üzere kuruludur. Mevlânâ mutfâğı fenâfillâh yeridir ve ayn-ı bakâdır.

Tasarruftan ve taarruftan binlerce derece üstündür. Ehli olan, Mevlânâ mutfâğının ne yüksek bir ilticâgâh/sığınma yeri olduğunu bilir.

O yerde ubûdiyet ve ibâdet sırf ubûdetdir. Mevlânâ mutfâğı kulluk semâsına yükselme yeridir.

Şu varlık âleminde tuğlası, taşı, mermeri inci mücevher olan mükemmel bir gönül açan saraydır Mevlânâ mutfâğı.

Onun her bir ateşi bir nar meyvesi ve her dikenini bir güldür. Mevlânâ mutfâğı cefâ görünümünde bir safâ bahçesidir.

Ey Galib, Âdem olup o Firdevs cennetinin safâsını süremedim. Mevlânâ mutfâğı halâ gözümde bir sürme gibi kıymetlidir.)

1. Ayakçı: Ayak hizmetlerinde bulunur, lâzım olan şeyleri getirip götürürdü. Yeni gelen can önce bu hizmeti ifâ ederdi
 2. erağcı: Mutfağın şamdanlarına bakardı.
 3. Süpürgeci: Bahçeyi ve etrafı süpürürdü.
 4. Dışarı kandilcisi: Dışardaki kandilleri yakardı.
 5. Yatakçı: Canların yataklarını yapar, kaldırırđı.
 6. Tahmisci: Dedelerin ve mutfağın kahvesini döverdi.
 7. İçeri kandilcisi: Mutfağın kandilini temizler ve yakardı.
 8. İçeri meydancısı: Mutfaktaki canlara kahve pişirir, cuma günleri dedeler mutfağa geldikleri zaman onlara da kahve sunardı.
 9. Somatçı: Sofrayı kurar, kaldırırđı.
 10. Pazarcı: Sabahları zembille pazara gider, alınacak şeyleri alıp getirirdi.
 11. Dolapçı: Kaplara bakar, kalaylanmalarına ve temiz tutulmalarına nezaret ederdi.
 12. Bulaşıkçı: Bulaşıkları yıkar ve yıkatırđı.
 13. şerbetçi: Hücreye çıkacak canın şerbetini yapardı. Aynı zamanda dedeler, matbahı ziyarete geldikleri zaman onlara da şerbet yapıp sunardı.
 14. Âb-rizci: Abdesthaneleri temizletir, şadırvanın ve muslukların temizliğine nezaret ederdi.
 15. amaşırcı: Dedelerin ve canların çamaşırlarını yıkar ve yıkatırđı.
 16. Dışarı meydancısı: Hücredeki dervişlere yetkililerin emirlerini bildirirdi.
 17. Halife dede: Matbaha yeni girenlere yol gösterir, onları yetiştirirdi.
 18. Kazancı dede: Gündüzleri mutfakta bulunan bu zatın ayrıca bir postu vardı. Yâni makam sahibiydi, canların düzenine bakar, onlarla sohbet ederdi.¹⁸
- Hizmetlerin en büyüğü, nefsi, insan egoizmini kesin olarak kırdığı için âbrizcilik, yâni abdesthane temizleme hizmetiydi. Bu hizmet, mutfak canına, ilesinin bitmesine yakın bir zamanda verilirdi. Meydancı dede, bir gün meydana, canlar dışarı çıkmadan destur, filân dervişin hizmeti âbrizciliktir derdi ve bu tebliğ o dervişin ilesinin bitmek üzere olduğuna bir işâret sayılırdı, fakat günlerini çoktan unutmuş olan ve usûlü bilmeyen derviş bunu anlamazdı bile.

¹⁸ elebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 151. Gölpinarlı, aynı hizmetleri sondan başa doğru sıralar. Bk. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 397.

Aşçı Dedenin Hatıraları adıyla dört cilt halinde yayımlanan eserde, Aşçı İbrahim Dede bir başka hizmet adından bahseder: "Mevlevihanelerde olan ilekeşler matbah-ı şerifte hizmet ile mukim olup ancak bu ilekeşlerden bir veya iki çilekeş yukarı şeyh dairesine alınıp hazret-i şeyhin kahve ocağında hizmet ederler ve bunlara "şeyh köçęđi" tabir olunur." Kasımpaşa Mevlevihanesine muhib olarak devam ederken, kendisinin çilekeş olmadığı halde, hünerli tavırları ve edebiyetle dikkati çektiği için "şeyh köçęđi" yapıldığını bildirir. Bk. Aşçı Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları*, C. I, s. 319. Hamit Zübeyr Koşay ise bir sayı vermeksizin Mutfaktaki hizmetleri sayarken "yatakçı"yı zikretmez. Bk. "Mevlevilikte Matbah Terbiyesi", *Tasavvuf Kitabı*, s. 385.

Matbahtaki canlar, on sekizden az olursa bu hizmetlerin birkaçını bir can görür, çok olursa her hizmet sahibine bir «refik» verilirdi ve ayrıca lokmaya bakan lokmacı, ayakkabılara bakan paşmakçı gibi hizmet sahipleri de bulunurdu¹⁹.

Konya'daki dergâhta "Ser-tarîk" adını alan ve diğer dergâhlarda da "Aşçı Dede" denen kişi, bütün bu eğitim sisteminin en büyük âmiri ve düzenleyicisi sayılırdı. Görevi eğiticilik olan bu zat, ayrı bir makam ve ayrı bir post sahibiydi. *Mesnevî*'nin kâtibi olan Çelebi Hüsâmeddin'i temsil etmekteydi. Çile esnasında tarîkat edeplerini bu kimse öğretirdi. Mevlevîlik ikrârı da bu zâta verilirdi. Aşçı Dede ile onun vekîli olan Kazancı Dede'den sonra İçeri Meydancısı ve Bulaşıkçı Dedeler de eğiticiler arasındaydı.²⁰

Bîat

Çilesini tamamlayan derviş çeşitli merâsimlerden sonra bir hücreye/odaya yerleştirilir. İlk gece namazdan sonra dedeler, her biri imkânları nispetinde aldıkları hediyelerle dervişi ziyâret edip kahve içerler. Üç gün sonra meydancı dede, dervişin hücreğine gidip "destur" diyerek izin ister. "Hû" sesini alınca girip "hücren küşâd olacak" der ve perdeleri açar, dervişi tekkenin şeyhine götürür. Şeyh dervişe bîat telkîninde bulunur, bîat ayetini okur.

Bîat ayeti Fetih sûresinin 10. ayeti olup şöyle başlar: "*İnnellezîne yübâyiûneke innemâ yübâyiûnellah..*" Anlamı şöyledir: "*Sana bîat edenler, yani bağılık sözü verenler, gerçekte Allah'a bîat etmiş, O'na söz vermişlerdir. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim sözünden dönerse kendi aleyhine dönmüş olur. Kim de Allah'a verdiği sözü yerine getirirse, Allah ona büyük bir ecir/bir ödül verecektir.*" (Fetih, 48/10)

Bu âyet Hudeybiye'de muhâtaralı bir zamanda, ashâbın Hz. Peygamber'e her halü kârda bağlı kalacaklarına dair tek tek söz vermeleri üzerine nâzil oldu. İnişi böyle özel bir sebebe bağlıysa da, hükmü ve mânâsı geneldir²¹. Nitekim bütün tarikatlerde el verme/bîat sırasında bu âyet okunur. Buradaki anlamın şuurlunda olan müntesip de ömür boyu bu söze sâdık kalmaya, ona göre davranmaya dikkat eder.

Son safha olan hücre çilesi on sekiz gündür. Bu hücre çilesinden sonra dervişe verilmiş olan muvakkat sikke geri alınarak, esas derviş sikkesi giydirilir. Bu şekilde can 1001 günlük çilesini tamamlayarak derviş ve dede ünvanını almış olur²².

Çilesini tamamlayan derviş dergâhta bir hücre/oda sâhibi olmaya hak kazanırdı. İsterse o tekkede oturur, dilerse başka bir tekkeye giderdi. Tekkeden çıkıp gene hizmetle meşgul olanlar ve evlenenler de olurdu. Eğer tekkede kalmaya de-

¹⁹ Gölpinarlı, *age.*, s. 397.

²⁰ Çelebi, *age.*, s. 151.

²¹ Bk. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 6, s. 4421 vd., (ilgili ayetin tefsiri).

²² Bk. Eraydın, "Çile" *DİA.*, VIII/315 vd.; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 391 vd.

vam edecekse, nevnî yaz ve muhiplerle sohbetle ve onların eğitimiyle meşgul olur, *Mesnevî* okutur, musikî öğretir, âyin meşkederdi.

Üç yıllık çile müddetince maddî ve dünyevi meşguliyetlerin bir sembolü olan mutfak işleri yanında, rûhî-mânevî gelişme de sağlanırdı. Mânevî tekâmül meyânında ayrıca, hangi sâhada yetenekli ise o alanda yetiştirilirdi. Her şeyden önce Mesnevî okumaları ve şerhleri gelirdi. Bu vesîleyle merâkî ve yeteneği olanlar Farsça ve Arapça dillerinde ilerlerdi. Türk şiir ve edebiyâtına dâir bilgisi artar, bu arada geniş bir genel kültür mâlûmâtına sâhip olurdu. Kâbiliyeti olan mûsikîye yönelir; ney kudüm ve başka saz aletlerini öğrenirdi. Hattatlık, tezhip, cilt işleri gibi güzel sanatlarda ilerlemek de söz konusuydu. Kuyumculuk da Mevlevîlerce pek makbul bir meslek sayılırdı. Unutmamalı ki, Mevlevî dergâhları asırlarca yüksek seviyede mûsikî konservatuarı hizmeti görmüştür. Pek çok mûsikîşinas ve bestekârimiz buralarda yetişti. Şiir ve edebiyâtımız bu bereketli ortamdan beslendi. Maddeten ve mânen boş ve âtıl durmak menedilmişti. Bu sebeple Mevlevîhâneler fikir, sanat ve irfan ocakları olarak vazîfe gördü.

Sürpriz İmtihanlar

Çile esnâsında ilk bakışta anlamsız gibi görünen fakat tasavvuf eğitimi bakımından önem taşıyan garip uygulamalar da olurdu. Meselâ Eyüp'te Haliç kıyısındaki Bahâriye Mevlevîhânesinde çile çıkarmakta olan pazarcıya; Beyazıt meydanındaki filân tütüncüden bir paket sigara alması söylenir, ta Eyüp'ten oraya kadar yaya gidip gelen can, "bu sigara yaş imiş, git de Fatih'teki filân tütüncüden bir başka paket al", emriyle tekrar yollanırdı. Bu emirler verilirken adayın takındığı tavır, bu yoldaki istek ve samîmiyetinin bir ölçüsü sayılırdı. Bâzan bu gidip gelmeler kontrol edilir ve gerçekten emre uyup uymadığı anlaşılırdı. Bu sınamalar sırasında, edep ve terbiyeye aykırı olmamak şartıyla adaya ağır sözler söylenir, sabrı ve tahammülü ölçülürdü. Hattâ dışarıya herhangi bir hizmet için gönderilen can; meselâ bir muhible, tanıdığı birisiyle karşılaşır, ısrarla onun ille şu meyhânede birkaç kadeh atalım teklifine muhatap olurdu. Aslında o muhib bu iş için özellikle görevlendirilirdi.

Bu tür denemelerden birinde istenen dikkat ve istikâmeti göstermeyen adaya bu işi başaramayacağı söylenir ve dergâhtan yol verilirdi. Bu hiç de arzu edilen bir şey değildi. Buna "çile kırmak" denir. Çilesini kıran, yani yarım bırakan, pişmanlık duyup tekrar gelirse, işe tekrar en baştan başlanırdı²³.

Burada Mevlevî çilesi çıkarmış üç önemli şahıstan kısaca söz edeceğiz. Birincisi Şeyh Galib'dir.

Şeyh Galib'in Çile Çıkarması

Şeyh Galib (1757-1799) kırk iki yıllık kısa ömrüne çok şey sığdırmış olup, Türk Dîvan şiirinin son büyük şâiridir. Daha 23-24 yaşlarında iken dîvan tertib

²³ Gölpmarlı, *age.*, s. 395.

etti. Şiirimize yeni bir söyleyiş ve hamle getirdi. Bunun farkındaydı, kendi şiirinin gücüne çok güvenirdi, bu konuda nefesine îtimâdı büyüktü²⁴. “*Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammed’sin efendim*” nakaratlı na’ti ile ve besteyle de taçlanmış olan “*Efendimsin, cihanda itibarım varsa sendendir*”²⁵ diye başlayan şiiriyle ebediyyen gönüllerimizde yaşayacaktır. Kendisi Mevlevî muhîtinde yetişti, şöhretinin zirve-sindeyken Mevlevî çilesine soyundu.

Şeyh Galib 27 yaşlarında iken Konya’ya gider. Mevlânâ dergâhını ziyâreti müteâkip, âni bir kararla orada çileye soyunur; fakat İstanbul’daki âilesi bu ayrılığa dayanamaz. İstanbul’a dönmesi için mektup gönderen babasına yazdığı cevap-taki ifâdeler dikkat çekicidir. Konya’da kalışının kendi irâdesiyle olmadığını belir-tip der ki: “.. ve şimdiye kadar geçirdiğim hallerin kâffesine fâik bir tecellî-i garîb oldu. Beni oradan aldılar. Daha doğrusu beni benden aldılar..”²⁶

Teâmüllere pek uymamasına rağmen, babasının binbir ricâsı ile çilenin İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi’nde tamamlanması sağlanır. Konya’da ne kadar kaldığını bilemiyoruz²⁷. Bu şehirde Ebu Bekir Dede ile başlayan çile dönemi, İstanbul’da Ali Nutkî Dede’nin yanında bitirilir, târih 11 haziran 1787. Daha sonra Galib, Galata Mevlevîhanesi şeyhliğinde bulunacaktır.

“Galib’in şöhretine ve mağrur bir şahsiyet olmasına rağmen çilede, ayakçılıktan odun taşımaya, bulaşıkçılıktan sofrayı kurup taşımaya kadar, nefis terbiyesi ve gurûrunu yenmesi için neler gerekiyorsa hepsini eksiksiz yaptığından şüphe edilemez.”²⁸

Dede Efendi’nin Çilesi

Yenikapı Mevlevîhanesi’nin bereketli bir yer olduğu görülür²⁹. En büyük bestekârlarımızdan İsmâil Dede Efendi de (1778-1846) Yenikapı Mevlevîhânesi’nde çile çıkaranlardandır. Şeyh Galib’ten on bir yıl sonra, o da Ali Nutkî Dede’nin nezâretinde çilesine başladı. Bu sıralarda bestelediği “Zülfündedir benim baht-ı siyâhım” mısraıyla başlayan bûselik şarkı büyük yankı uyandırdı. Devrin sanatkâr pâdişâhı III. Selim, İsmâil’i saraya çağırarak, şarkıyı dinledikten sonra takdir ve hayranlığını bildirdi. Yaygın kanaate göre padişâhın bu ilgisi sonucunu, binbir günlük çile, Ali Nutki Dede’nin tasvibiyle on ayda tamamlanmıştır. Hammamîzâde İsmail henüz 21 yaşındadır³⁰. Aynı eser (Ali Nutki Dede’nin *Defter-i Dervişân*’ı) kaynak gösterilerek, binbir günlük çile süresinin tammalandığı ve

²⁴ Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, III, 770.

²⁵ Sözlerin tamamı için bk. *Şeyh Galib Divanı*, s. 286. İki ayrı bestesi (Hacı Fâik Bey ve Cinuçen Tanrıkorur) için bk. *Şeyh Galib Kitabı*.

²⁶ Bk. Kalkışım, *Şeyh Galib Divanı*, s. 18.

²⁷ Alparslan, *Şeyh Galib*, s. 6.

²⁸ Ayvazoğlu, “Şeyh Galib’in Hayatı” (*Şeyh Galib Kitabı* içinde), s. 21; ayrıca bk. Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, V, 160.

²⁹ Bk. Ziya, Yenikapı Mevlevîhânesi.

³⁰ Bk. Öztuna, Büyük Tür Musikisi Ansiklopedisi, I, 394.

çilenin 6 mart 1801'de bittiği de belirtilir³¹. Hatâ genç İsmail'in çilesi sırasında, saraya çağrılıp da akşam geç kaldığını görerek dergâha vaktinde yetişebilmek için kan ter içinde koştuğu ve bu yüzden çok üzüldüğü meşhurdur.³²

Yedi Mevlevî Âyini, dinî-lâdinî pek çok eser besteleyen Dede Efendi, güfte olarak, Şeyh Galib'in şiirlerini de kullanmıştır.

Tâhiru'l-Mevlevî'nin Çilesi

Söz konusu edeceğimiz üçüncü şahıs Tâhiru'l-Mevlevî'dir (1877-1951). Son dönemin iyi yetişmiş Mevlevîlerindedir. Tâhir Olgun, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk çeyrek asrını birlikte yaşamış, edebî ve fikrî yönü kuvvetli, çok sayıda eseri olan bir şahsiyettir³³. *Şerh-i Mesnevî* adlı eseri meşhurdur.

Tâhiru'l-Mevlevî İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi'nde 17 ocak 1896-24 ekim 1898 tarihleri arasında 1001 günlük Mevlevî çilesini tamamlamıştır. Yirmili yaşlarında delikanlılık döneminde çileye girmiştir. İşte bu senelerde, arkadaşı ve sonraları Mevlevî büyüğü olacak olan Ahmet Remzi Akyürek'e çok sayıda mektuplar yazmıştır³⁴. Şâyân-ı şükrandır ki bu yazılı belgeler "*Çilahâne Mektupları*" adıyla yayımlanmıştır³⁵. Mevlevî muhitinde yetişmiş iki kültürlü delikanlı arasındaki bu yazışmalar yer yer eğlenceli, esprili, bolca şiirler ve edebî sohbetlerle dolu değerli bir vesika niteliğindedir. Tâhiru'l-Mevlevî'nin kaleminden kısmen sadeleştirerek, bu eserden bir Mevlevî dervişinin çile dönemine ait bazı alıntılar nakledeceğiz. İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi Aşçı Dedesine ilk talebi iletince Dede şu mealde konuşur:

"Oğlum, matbah-ı şerifte çileye ikrar vermek için sathî nazar, az bir düşünce yetmez. Bu konuda uzun uzadıya düşünmelidir. Burada aşk ateşiyle yanıp yakılmak söz konusudur. Şu anda mutfakta üç can var, bir de sen girersen dört olacak. Yapılacak işler, görülecek hizmetlerde senin onlardan hiçbir farkın olmayacaktır. İlim sâhibi ve şâir olman, asâletin ve bu çevreye yakın olman sana bir ayrıcalık sağlamaz. Seni onlardan üstün ve onları senden aşağı tutarsam Allah katında mes'ul olurum."

Bunların hepsine "eyvallah!" diyen Tahir, çileye kabul edilir. Üçüncü günün sonunda Aşçı Dede'nin şu cümlelerine muhatap olur: "Nasıl erenler, inşallah her bir işi anlamışsındır. Bu hizmetler tamamlanincaya kadar sürecektir. Eğer tahammül edemeyeceksen haber ver, işi burada bırakabilirsin." Onun azminde sabit ve kararlı olduğunu anlayınca Dede şöyle der: "Elhamdü lillâh, Allah feyz ihsan etsin evlât! Çile için gerekli olan şey sebat, metânet, sabır ve tahammüldür.

³¹ Bk. Özcan, "İsmail Dede Efendi", *DİA.*, XXIII/ 93.

³² Çelebi, *age.*, s. 154.

³³ Bk. Güngör, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, c. X içinde; Demirci, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, s. 141.

³⁴ Hakkında bk. Mazioğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, ve (aynı yazar), "Akyürek, Ahmed Remzi" *DİA.*, II/304-305.

³⁵ Olgun, *Çilehane Mektupları*.

“Sebat eden kazanır”, “Allah sabredenlerle beraberdir” ve “Bir kavmin efendisi o kavmin hizmetkârıdır” sözleri gereği, ihlâsla yapılan hizmet makbul olur.”

Tahiru'l-Mevlevî şöyle devam eder: “Herkesin hizmeti verildi, bana da mutad üzere ayakçılık düştü.” Aşçı Dedenin şu sözlerini nakleder: “Çileye ikrar veren bir canın matbah-ı şerifte mümkün mertebe hamlığı izâle ve varlığı imhâ edilerek kalb aynası aydınlatılır. Başka tariklerde sâlikin istîdat ve ilerlemesine göre isim (ism-i ilâhî) telkin ederler. Bizim tarikimizde (Mevlevilikte) gücü ve tahammülüne göre hizmet verilir ki her canın hizmeti kendisinin özel virdi gibidir. Bunu düşünerek herkes kendi hizmetini görmeli. Bir mâzeret yoksa başkalarının hizmetine bakmamalı, kendi hizmetini de başkasına gördürmemeli.”

Genç çilekeş Tahir dergâhtaki bazı hizmetlerin seyrini şöyle anlatır:

“Matbah canları, gündüz hizmetleriyle meşguldürler. İstirahat zamanları yatsı namazından sabah namazına kadar olan vakittir. Bu arada yatsıdan sonra çaylı yemişli sohbetler yapılır. Bu sohbetlerde meselâ semâın yapılış şekli, ism-i celâl ve çeşitli hizmetlerin nasıl ifâ edileceğinden söz edilir. Gıybet, dedi kodu gibi kötü huylar görülmez. Hizmetler gibi sohbetler de Allah içindir.

“Sabah olunca canlar daldıkları vahdetten uyanırlar. Abdestten sonra mangal başında biraz ısınıp herkes hizmetleriyle meşgul olur. Meselâ biri dedegâna ekmek kızartır, diğeri hücrelerin önüne gidip “destûr, âgâh ol dedem” nidâsıyla onları uyandırır, öbürü meydân-ı şerîfi süpürür, daha öbürü mescidin çerağlarını uyandırır. Sonra ezan okunur, sabah namazı kılınır, ism-i celâl çekilir. Sabah meydanı olduktan sonra dedeler doğru hücrelerine, canlar hizmetlerine giderler. İşte her sabah bu uyanıklık ve vukuf, bu nihayetsiz feyz Mevlevî mutfaklarında devam eder.”³⁶

“Bir gün Aşçı Dedemiz fakîre iç meydancılığı hizmetini verdi ve mânâlı bir ifâde ile: Derviş Tâhir meydân-ı şerîfi sil süpür, temiz tut, âşıklar Kâbesinin örtüsünü düzelt, demişti. O mânâlı ve îmalı sözün tesiri bana şu niyâzı söyledi:

Olmuşum meydancı meydanda ben

Sâhib-i meydân-ı Mevlânâ aman

Matbah u meydân-ı aşkın cânıyım

Canlara cânân Mevlânâ aman

“Ramazan-ı şerîfin gelişiyile fakîrin hizmetine kilerci muavinliği ilâve edildi. Gündüz saat sekizden (öğle sonrasında) iftar saatine, gece sekizden (gece yarısından) sahura kadar kilerde hizmet vardı. Gece yağın karın, esen boranın tesiriyle eller soğuktan donmuş, gözler uykusuzluktan küçülmüş olduğu halde, kilerde

³⁶ Tahirul Mevlevî'nin esprili bir yönü de vardır. Bir gün etrafın temizliğiyle meşgulken, Eşref Dede isimli bir dostu, hafif alaylı bir gülüşle: “Vay erenler bu ne haldir?” diye takılır. Tahir, kendisini elindeki süpürgeyle gösterişli bir şekilde selâmladıktan sonra irticâlen şöyle der: “Ezelden böyledir yâhû bize ser-nâme-i takdîr/Kemâl-i tendürüstiyle sığın Tâhir eder tathîr” (Çilehane Mektupları, s. 38).

malta taşları üzerinde durup hoşaf taksim edişî düşünmeli. Dişler çatır çatır çatırdar, vücut tiril tiril titrer. Bu halde on, on iki gün kadar geçti.”

Kırk gün sonra Tahiru'l-Mevlevî şeyh köçeği olur, bu daha rahat bir hizmettir. Çile sırasında bir ara hastalanan Tâhir'e izin verilir ve iyileşinceye kadar evinde istirahat eder.

Tâhiru'l-Mevlevî sonraki mektuplarında öteki hizmetlerin ifasıyla ilgili bilgi vermez. Arkadaşıyla daha çok karşılıklı manzûme alış verişinde bulunurlar. Bazan da dergâhtaki önemli gördüğü şahıs ve olaylarla ilgili malûmat aktarır. Nihayet: “Bu akşam hizmet-i nâçizânemin hitâma erip haftaya hücreye çıkarılacağımu tebşir ettiler” deyip bu hadise için farklı kimselerin târih düşürme manzumelerini kaydeder. Bu konuda kendisine ait de iki manzûme yer alır. Bu manzûmelerden ilkini şöyle nesre çevirebiliriz:

“Hazret-i Mevlâ beni yaratınca aşk lâfzına mânâ eylemiş.

Yaradılışımın gereği, dâima şiddetli bir sevdâ beni bulur.

Yirmi üç yaşındaydım ki aşk ateşî beni asla kendime bırakmıyordu.

Beni asla bir dakika, bir nefes, bir an olsun rahat bırakmıyordu.

Üç sene önceydi, aşk yine beni yakıcı bir ateşle deli etti.

Cüz'î suyuyla irşad ederek beni doğru yola iletmek istiyordu.

Damlayı ummâna katmak için beni deniz âşıklısı yapmıştı.

Gönül de gündün güne coşup, sabrımı aldı ve beni pervâsız hâle getirdi.

Böylece Aşk Piri'nin dergâhına baş koydum, beni aşk yoluna lâyük gördüler.

Ey aşk, ey yol gösterici aşk, âferin sana! Beni yüce bir yola sevkettin.

Senin feyziyin ışığıyla ben nev-niyaz oldum ve Hz. Mevlânâ'nın aşçısı beni yakıp pişirdi.

Mevlânâ mutfağının gece parlayan mücevheri beni hizmetiyle kendine pervâne yaptı.

Saman çeker gibi, can çıkararak çile benim cismimi ve canımı yok etti.

Sonunda hizmetim nihâyet bulmuş, bunun müjdesini vererek beni ziyâdesiyle mutlu kıldılar.

Cenâb-ı Hak şeyhimin ömrünü artırsın, onun lutfu beni gerçekten dilşâd etti.

Tâhir kulu mânen ölü durumda iken, Hz. İsa gibi beni diriltti.

Hak Taâlâ bana bu mücevher gibi târih manzûmesini söyletince dokuz felek şevke geldi.

Mutfağında çile çeken bir can iken, Hz. Mevlânâ beni hücre sâhibi kıldı.” (1316 h./1898 m.)³⁷

³⁷ Bu tarih düşürme şiirinin metni şöyledir (Çilehâne Mektupları, s. 169):

Halkedince Hazret-i Mevlâ beni

Lafz-ı aşka eylemiş ma'nâ beni

Çile süresince genç Tahir'in bazı tercümelemler yaptığı ve bolca manzum eserler ortaya koyduğu bilinmektedir. Çilesi bitince Mevlevîhanede kalıp oranın gelirleriyle hayatını devam ettirme imkânı vardı; fakat o geçimini kendi kazancıyla temin etmeyi uygun buldu. Dergâhtan ayrılıp bir yayınevi kurarak basın hayatına atılmayı tercih etti. Çile çıkarmak dâhil, yetiştiği Mevlevî muhîtinin bereketini ve tesirini eserlerine ve şiirlerine yansıtmayı devam ettirdi.

SONUÇ

Tasavvuf kurumlarının temel fonksiyonu, insanı eğitmek ve olgunlaştırmaktır. Yaradılışımızdan getirdiğimiz bir takım aşırılıklarımız vardır. Bunların toplamına "nefs" denir. Nefsin başıboş bırakılması, mâkul çizgiye çekilmemesi insanı aşağı seviyede bırakır. Nefsi eğitimcinin çeşitli yolları mevcuttur. Mevlevîlik'te bu iş, arzu edenler için 1001 günlük "çile" uygulamasıyla çözülmüştür.

→

Muktezâ-yı hilkatimdir ki bulur
 Dâimâ şiddetli bir sevdâ beni
 Yirmi üç yaşındayım ki sûz-ı aşk
 Koymamıştır hâlîme kat'â beni
 Bir dakika bir nefes bir ân için
 Etmemiştir müsterih asla beni
 Üç sene akdem yine aşk eyledi
 Cezb-i sâ mân-sûz ile şeydâ beni
 Cüz'i süyünla irşâd eyleyip
 İstiyordu eylemek ihdâ beni
 Katreyi mahv etmeye ummanda
 Eyliyordu şâik-i deryâ beni
 Dil de şevk-efzâ olup günden güne
 Aldı sabrım etti bî-pervâ beni
 Asitân-ı Pîr-i aşka baş kodum
 Silk-i aşka gördüler ahrâ beni
 Âferin ey aşk ey hâdî-i râh
 Eyledin sevk-i reh-i bâlâ beni
 Şu'le-i feyzinden oldum nev-niyâz
 Yaktı âteşbâz-ı Mevlânâ beni
 Hizmetiyle eyledi pervânesi
 Şebçerâğ-ı matbah-ı Molla beni

Çille-i sâ mân-rübâ-yı cân-güdâz
 Cism ü candan eyledi ifnâ beni
 Nâgehân bulmuş nihâyet hizmetim
 Ettiler müjdeyle kâm-efzâ beni
 Ömrünü efzûn ede Hak şeyhimin
 Lutfu dilşâd eyledi hakkâ beni
 Mürde-i ma'nâ iken Tâhir kulu
 Etti Rûhullâh gibi ihyâ beni
 Şevke geldi nûh felek ettikte
 Hak bu güher târih ile gûyâ beni
 Matbahında çillekeş bir can iken
 Kıldı sâhib-hücre Mevlânâ beni.
 1316 h. (m. 1898)

Çile amelî/pratik olarak, nefsin boyun eğdirilmesi, eğitilmesi ve olgunlaşmasını sağlar. Bu arada incelenmiş bir kültürün, âdab-erkânın ve zarif davranış biçimlerinin canlı örneklerden elde edilmesi gerçekleşir. Ayrıca adayın kabiliyetine göre şiir, edebiyat, musikî, hat gibi güzel sanat alanlarında ilerleme imkânı doğar. Bu yolculuğu tamamlayanlara ancak hayranlık duyulur. Şeyh Galib'in diliyle onlar:

*Gözüm düşün oldu gördüm bir gürûhu hep külâhiler
Aceb heybet aceb şevket aceb tarz-ı ilâhiler!*³⁸

³⁸ Bk. *Şeyh Galib Dîvânı*, s. 190. Sanki bir rüyâ âleminin tasvîri yapılan müseddesin birkaç kıt'ası şöyledir:

Kimi mest-i mahabbet hâne-i hammârdan gelmiş
Kimi medhûş-i hayret şû'le-i didârdan gelmiş
Kimi hurşide benzer âlem-i envârdan gelmiş
Kimi varmış diyâr-ı vahdete tekrârdan gelmiş

Gözüm düşün oldu gördüm bir gürûhu hep külâhiler
Aceb heybet aceb şevket aceb tarz-ı ilâhiler

Kelâm-ı samtî deryâlar gibi pür-cûş söylerler
Mahabbet râzını birbirine hâmûş söylerler
Be-her dem hûş der-dem sırrını bî-hûş söylerler
Rumûz-ı aşkı cümle bî-zebân u gûş söylerler

Gözüm düşün oldu gördüm bir gürûhu hep külâhiler
Aceb heybet aceb şevket aceb tarz-ı ilâhiler

Zarâfet sebkinde ifrâğ edip keşf ü kerâmâtı
Terellâya çıkarmışlar velâyât ü makâmâtı
Getirmişler harîm-i zühde koymuşlar harâbâtı
Libâs-ı fakr içinde gizlemişler vecd ü hâlâtı

Gözüm düşün oldu gördüm bir gürûhu hep külâhiler
Aceb heybet aceb şevket aceb tarz-ı ilâhiler

Çü oldum cân u dilden mazhar-ı aşk olmağa tâlib
Düşüp bir âteşe seyr eyledim her sû vü her cânib
Harîm-i hâs-ı bezm-i vasla oldu hâtırım câlib
Bu beyti okudu ol meclisin bir mahremi Gâlib

Gözüm düşün oldu gördüm bir gürûhu hep külâhiler
Aceb heybet aceb şevket aceb tarz-ı ilâhiler

KAYNAKÇA

- Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1953.
- Ali Alparslan, *Şeyh Galib*, Ankara, 1988.
- Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul, 2000.
- Asaf Halet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, İstanbul, 1957.
- Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hâıuraları*, haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi, Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Bârihüdâ Tanrıkorur, "Bir Eğitim Mimarisi: Mevlevî Matbah-ı Şerifi", *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1988.
- Barihüdâ Tanrıkorur, "Mevlevîyye", *DİA.*, XXIX, Ankara, 2004.
- Beşir Ayvazoğlu, "Şeyh Galib'in Hayatı" (*Şeyh Galib Kitabı* içinde, haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995.
- C. T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, çev. Komisyon, Ankara, 1981.
- Hamit Zübeyr Koşay "Mevlevîlikte Matbah Terbiyesi", *Tasavvuf Kitabı* (haz. Cemil Çiftçi), Kitabevi yayını, İstanbul, 2003.
- Hasibe Mazıoğlu, "Ahmet Remzi Akyürek", *DİA.*, II, İstanbul, 1989.
- Hasibe Mazıoğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara, 1987.
- Haşim Karpuz, "Mevlânâ Külliyesi", *DİA.*, XXIX, Ankara, 2004.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Kitabevi, İstanbul, 2006.
- İhtifalci Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihânesi*, Ataç yay. İstanbul, 2005
- İskender Pala, "Kırk", *DİA.* XXV, Ankara, 2002.
- M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1982.
- M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* M.E.B. yay. İstanbul, 1993.
- Mehmet Demirci, *Gönül Dünyamızı Aydınlatanlar*, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Michaela Mihriban Özelsel, *Halvette 40 Gün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002
- Muhsin Kalkışım, *Şeyh Galib Divanı*, Ankara 1994.
- Mustafa Uzun, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı: Gülbak", *Tasavvuf Kitabı* içinde, Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Münire Erdem-Yasemin Akmen, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1998.
- Necmüddin Kübra, "Usulü Aşere", (*Tasavvufî Hayat* içinde), haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.
- Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1971.
- Reşat Öngören "Mevlevîyye", *DİA.*, XXIX, Ankara, 2004.
- Selçuk Eraydın, "Çile" *DİA.*, İstanbul, 1993.
- Sezai Küçük, "Mevlevîlerde Manevî Eğitim", *Keşkül* Dergisi, sayı, 5, İstanbul, 2005
- Süleyman Uludağ, "Halvet", *DİA.*, XV, İstanbul, 1997.
- Süleyman Uludağ-Selçuk Eraydın, "Erbaîn", *DİA.*, XI, İstanbul, 1995.
- Tahir Olgun, *Çilehane Mektupları*, hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen, Akçağ yayınları, Ankara, 1995.
- Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Ankara, 1990.
- Zülfikar Güngör, "Tahiru'l-Mevlevî", (*Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, c. X içinde), İstanbul, 1996.